

1969 ÅRS NORDENFRIMÄRKEN

av Bo Isacsson

Nordenfrimärken, d. v. s. frimärken med gemensamt motiv, som symboliserar nordisk samhörighet och nordiskt samarbete, gavs ut i de fem nordiska länderna första gången 1956.¹ Samma år emitterades också de första Europafrimärkena som ett uttryck för den europeiska enhetstanken på kontinenten av de sex medlemsländerna i kol- och stålunionen (nuvarande EG). Europafrimärken har sedan dess kommit ut årligen, sedan 1960 i CEPT:s regi (CEPT = Conférence Européenne des administrations des Postes et des Télécommunications, Europeiska post- och teleförbundet), i vilken de nordiska post- och teleförvaltningarna är medlemmar. Den andra utgåvan Nordenfrimärken lät vänta på sig ända till 1969 men 1971 beslutade Nordiska postkonferensen att sådana frimärken med början år 1973 skall utges i princip vart tredje år. 1973 års märken avbildar Nordens Hus i Reykjavík. Sedermera har beslutats att Nordenfrimärkena (fr. o. m. 1976) och Europafrimärkena (fr. o. m. 1974) inte längre ska ha gemensamt motiv utan gemensamt tema. Ett utgivande land får frihet att självt utforma motivet lokalt anknutet till en bestämd motivkrets med undantag för en gemensam symbol på varje märke.

Nordenfrimärkena 1969 gavs ut med anledning av att jämnt hundra år förflutit sedan det postala nordiska samarbetet tog fastare former. 1869 undertecknades nämligen ömsesidiga avtal mellan Danmark, Norge och Sverige om enhetliga bestämmelser i den inbördes postutväxlingen. Dessa avtal slöts fem år före Världspostförbundets grundande och betecknar inledningen till det postala samarbete, som sedermera resulterade i *Nordiska Postförbundet*.² Märkena uppmärksammar också förbundet Nordens 50-årsjubileum enligt officiella cirkulär i Danmark, Island och Norge. 1919 stiftades Norden-föreningar i Danmark, Norge och Sverige, 1922 i Island samt 1924 i Finland.³ Det är alltså förbundet i de tre förstnämnda länderna som kunde fira halvsekeljubileum 1969. Eftersom Nordens dag³ inte firades 1969 och speciella jubileumsaktiviteter från förbundet Nordens sida ägde rum först ca två veckor efter utgivningsdagen, är dessa Nordenfrimärken inte lika fast knutna till förbundet Norden som 1956 års (som ju gavs ut på Nordens dag den 30 oktober).

1969 års Nordenfrimärken är resultatet av framställningar från ett flertal olika organisationer. Märkena diskuterades vid flera Nordiska post-

¹ Se *Poststryttaren* 1971 sid. 111—138.

² Se *Poststryttaren* 1971 sid. 112.

³ Se *Poststryttaren* 1971 sid. 111.

konferenser¹ med början 1958. På liknande sätt som för 1956 års serie anordnades en internordisk tävling om motivet. Även dessa frimärken är således i sig själva ett utmärkt exempel på praktiskt nordiskt samarbete.

Föreningarna Nordens förslag om nya Nordenfrimärken 1957

Vid 1957 års delegerademöte² med föreningarna Norden i Hindsgavl i Danmark fanns på dagordningen ett förslag från den finska föreningen, *Pohjola-Norden*, att poststyrelserna i de fem länderna skulle övertalas att nytrycka 1956 års Nordenfrimärken. De nya frimärkena borde förses med en tilläggsavgift, som skulle tillfalla föreningarna Norden. Varje förening skulle enligt förslaget erhålla de intäkter försäljningen av frimärkena gav i det egna landet.

Delegerademötet satte sig mot såväl tanken på Nordenfrimärken med tillägg som nytryck av 1956 års märken. Man ville i stället ha frimärken med ett helt nytt motiv och dessa borde ges ut redan till nästa Nordens dag (1961). I enlighet med detta fick postmyndigheterna i Danmark, Finland och Norge i början av 1958 ta emot förslagsskrivelser i frågan.

Ett intressant inlägg i fråga om motivet gjordes vid mötet av Färöarnas delegat. Med hänvisning till den danska sällagstiftningen för Färöarna, som erkänner öarnas invånare som ett folk, menade han att motivet inte skulle symbolisera de fem nordiska staterna utan de sex nordiska folken.

Föreningarna Nordens förslag togs upp vid den Nordiska postkonferensen i Reykjavík i juli 1958. Man var allmänt negativ till förslaget. Det ansågs, och det med rätta, att Nordenfrimärken inte borde emitteras regelbundet vid varje Nordens dag, d. v. s. vart femte år. Detta kunde få icke önskvärda konsekvenser för postverkens frimärkspolitik. Andra internationella sammanslutningar skulle kunna tänkas komma att utöva påtryckningar med hänvisning till Nordenfrimärkena. I stället borde det vara bättre att vänta med utgivningen till nästa Nordens dag efter 1961 års, d. v. s. till 1966.

Danmarks förening hade i sitt brev föreslagit att frimärkena — med tanke på Europafrimärkenas latinska inskrift »Europa» — borde ha texten »Norden» förutom landsnamn och valör. Förslaget förkastades dels av formella och dels av praktiska skäl: Det skulle innebära för det första att frimärkena skulle få en icke önskvärd politisk innebörd och för det andra att texten skulle bli olika i de olika länderna (i Finland tvåspråkig »Pohjola — Norden», i Island en omskrivning eftersom det inte finns något isländskt ord för Norden).

¹ Se Postryttaren 1971 sid. 112.

² Se Postryttaren 1971 sid. 111.

Förslagen om nya Nordenfrimärken 1961

Vid 1961 års Nordiska postkonferens, som hölls i Helsingfors i slutet av november, diskuterades inte mindre än tre olika framställningar om nya Nordenfrimärken.

Det första förslaget kom från Nordiska Rådet, som önskade ett speciellt frimärke med riksdagsmotiv i vart och ett av de nordiska länderna med anledning av Nordiska Rådets nästa session, som skulle hållas i Helsingfors den 17—23 mars 1962, och som tillika markerade rådets tioårsjubileum. Denna framställning avslogs på grund av tidsbrist.

I Finland kom en specialstämpel (tecknad av Matti Vainikainen) till användning med anledning av sessionen, som hölls i riksdagshuset. Stämpelein användes i Helsingfors vid ett tillfälligt postkontor, som öppnats i anslutning till sessionssalen och som fungerade under hela sessionstiden. Sammanlagt stämplades med denna specialstämpel ca. 10.000 försändelser.

HELSINKI
POHJOISM. NEUVOSTO
10. ISTUNTO 17.3.62
10. SESSIONEN
NORDISKA RÅDET
HELSINGFORS

Nordenfrimärken föreslogs med anledning av Nordiska Rådets 10:e session 1962. En specialstämpel, tecknad av Matti Vainikainen, var i bruk i Helsingfors.

Ytterligare en framställning fördes fram av föreningarna Norden. Tydligt hade den finska föreningen tagit muntlig kontakt med post- och telegrafstyrelsen i Helsingfors. Man föreslog flera tänkbara utgivningsår: 1964, då den finska föreningen firade sitt fyrtioårsjubileum och stod som värd för föreningarna Nordens delegerademöte, 1966, då nästa Nordens dag skulle firas (och de första Nordenfrimärkena blev tio år) samt 1969, då de flesta Nordenföreningarna fyllde 50 år. I första hand förordade man 1969.

Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, Stockholm, stod för det tredje förslaget, som avsåg ett svenskt frimärke, 1962, till 550-årsminnet av drottning Margaretas död. Svenska postverkets konst- och programråd hade behandlat ärendet vid tre sammanträden. Man förutsatte en enhällig

nordisk uppslutning kring förslaget om frimärket skulle ges ut och därför lämnades frågan över till Nordiska postkonferensen.

Det visade sig att samtliga postförvaltningar var emot nya Nordenfrimärken redan 1962. I stället ansågs 1969 som ett lämpligt årtal. Då hade nämligen hundra år förflutit sedan de förut omnämnda postavtalen mellan Danmark, Norge och Sverige undertecknades. Även 1966 framfördes som ett tänkbart alternativ. Intressant att notera är att Finland gav uttryck för en tanke om ett stadigvarande nordiskt frimärke utan särskilt jubileumsmotiv. Drottning Margareta-frimärkena avsågs på grund av det udda årtalet och dessutom framfördes betänkligheter från flera håll mot sådana frimärken.

Ärendets vidare behandling sköts på framtiden men man var i princip ense om att nya Nordenfrimärken borde ges ut. Eftersom såväl riksdags- som drottning Margareta-motiven ansågs olämpliga får finska föreningen Pohloja-Norden, liksom 1956, anses som initiativtagare till 1969 års Nordenfrimärken.

Nordiska postkonferenserna 1963 och senare

Nordenfrimärkena behandlades åter vid Nordiska postkonferensen i Reykjavík i juli 1963 men något principbeslut om utgivningsår fattades inte. På konferensen fanns en majoritet för en utgivning redan 1966. Då fyllde de första Nordenfrimärkena tio år och dessutom hade femton år förflutit sedan Nordiska Rådet stiftades. Norge och Sverige förordade även nu 1969 främst på grund av att frimärksplaneringen i dessa länder, som omhänderhas under medverkan av ett icke postalt programråd, endast med svårighet gav plats för ännu ett frimärke 1966. Från finsk sida erbjöd man sig att ombesörja tryckningen i sin helhet. Finlands Banks sedeltryckeris resurser var nämligen tillräckligt stora för en sådan central tillverkning (av okänd anledning aktualiserades inte frågan vidare och saken föll tyvärr i glömska).

Vid 1964 års konferens i Silkeborg, Danmark, i september fattades så äntligen, efter sex års diskussioner, beslut om att nya Nordenfrimärken åter skulle utges 1969. Finska poststyrelsen fick i uppdrag att närmare utreda de praktiska problemen till nästa konferens.

Visby stod som värd för 1965 års konferens, som avhölls den 29 juni—1 juli. Beslut fattades om de närmare bestämmelserna för en internordisk tävling om motiv för de nya Nordenfrimärkena:

- 1) Ett Nordenfrimärke symboliserande nordiskt samarbete skulle utges 1969.
- 2) En internordisk tävling anordnades om frimärksbilden. Till denna tävling hade varje nordisk postförvaltning rätt att lägga fram

högst två utkast. Hur förvaltningen fick fram dessa utkast — genom tävling inom landet eller på annat sätt — var varje förvaltnings ensak.

- 3) Nordiska postkonferensen skulle fungera som tävlingsjury.
- 4) Utkasten skulle utföras i ett format motsvarande 6 gånger märkets storlek.
- 5) Valet av frimärksbild skulle äga rum vid 1966 års Nordiska postkonferens.
- 6) Till den konstnär, som segrade i den internordiska tävlingen, skulle de nordiska postförvaltningarna gemensamt utbetala ett pris av 2.000 svenska kronor.
- 7) Tävlingsbidragen skulle tillställas de övriga förvaltningarna före den 1 mars 1966 i form av foton av originalutkastet (i dettas storlek och förminskade till märkets storlek). I god tid före 1966 års Nordiska postkonferens skulle tävlingsbidragen i original tillsammans cirkulera ett varv mellan förvaltningarna i bokstavsordning efter ländernas namn (allas originalutkast skulle alltså först sändas till Danmark, varefter samtliga utkast vidareändades till Finland, Island, Norge och Sverige).

Som synes fastställdes inget speciellt format för frimärkena, endast att utkastet skulle göras i sex gångers förstoring. Teckningarna kom därför att utföras i något olika dimensioner eftersom frimärksformaten skiftar något i de olika länderna. Som förebild för tävlingsbestämmelserna tjänade CEPT:s årliga tävlingar om Europafrimärken. Något beslut om exakt utgivningsdag fattades inte.

Vid Nordiska postkonferensen i Åbo i mitten av augusti 1966 framlades förslagsteckningarna för slutlig bedömning. Varje postförvaltning deltog med två teckningar. Man hade således tio förslagsutkast att välja mellan. De flesta var avsedda för trefärgstryck.

Sedan de tio skisserna cirkulerat ett varv mellan konferensens deltagare och de fått en närmare presentation vidtog valet. Efter en ingående och utdragen diskussion, under vilken ordföranden bl. a. förbjöd delegaterna att rösta på det egna landets förslag, beslöt man enhälligt godkänna det ena av de två svenska utkastet. I slutskedet lär valet ha stått mellan de två svenska förslagen. Konferensen uttalade sitt erkännande av den höga kvaliteten hos samtliga deltagande förslag.

Den vinnande teckningens upphovsman, arkitekten *Sven Åke Gustafsson*, Stockholm, inbjöds omedelbart efter valet att besöka Åbo medan konferensen pågick. Han infann sig elva timmar senare och fick mottaga postförvaltningarnas tack och lyckönskningar för sin insats.

1969 års Nordenfrimärken har till skillnad från 1956 års utgåva tryckts vid fyra olika tryckerier. Sveriges 45-öresmärke har förutom i rullar även utgivits i häften (se nästa sida).

De svenska frimärkena i valören 45 öre utgavs även i häften.

I övrigt fattade konferensen följande beslut om de närmare detaljerna kring utgivningen:

- 1) Frimärkena skulle emitteras med anledning av Nordiska Postföreningens 100-årsjubileum 1969.
- 2) Utgivningen skulle ske samtidigt i alla de fem länderna på en senare fastställd dag.
- 3) Frimärkena skulle i varje land komma ut i två valörer motsvarande portot för brev i första viktsatsen inom landet respektive till utlandet. Färgen på den valör, som var avsedd för utrikes brev fastställdes till ljusblå. Det andra märket fick tryckas i för varje land valfri färg.

Utgivningsdagen, första vardagen före den 1 mars d. v. s. fredagen den 28 februari 1969, fastställdes vid 1968 års Nordiska postkonferens, som hölls i Reykjavík i början av juli. Datum valdes av tre huvudskäl:

- 1) Föreningarna Norden i Danmark, Norge och Sverige avsåg att fira sina 50-årsjubileer omkring den 14 mars.
- 2) Nordiska Rådets 17:e session skulle inledas i Stockholm den 1 mars.
- 3) För Danmark var en utgivning i mars olämplig: Frimärken till kung Fredriks 70-årsdag skulle ges ut den 11 mars.

Ett svenskt förslag om en frimärksutställning i Stockholm med deltagande av de fem nordiska postverken och försäljning av alla de fem ländernas Nordenfrimärken accepterades. Utställningen skulle öppnas på frimärkenas utgivningsdag [utställningen fick namnet »Norden 1969» och avhölls i postmuseum (se nedan)].

Ländernas interna teckningsval

De enskilda länderna hade fria händer att anskaffa de två utkast, som varje land fick delta med i den internordiska tävlingen. Man har därför förfarit något olika i de fem länderna.

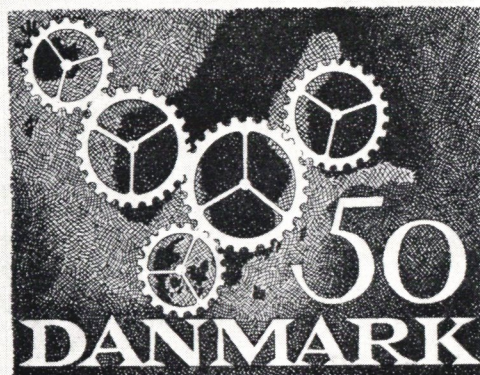
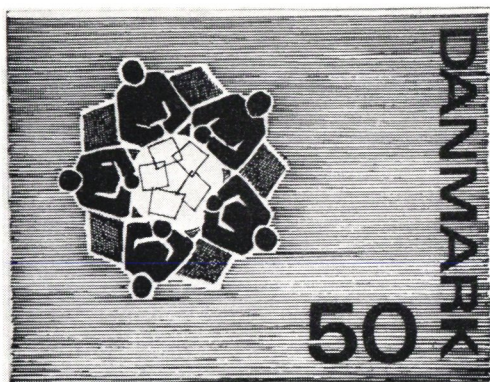
De två *danska* tävlingsbidragen valdes ut efter en begränsad tävling, till vilken nio konstnärer bjöds in. Inbjudan sändes ut den 13 oktober 1965 och förslagen skulle vara Generaldirektoratet för post- och telegrafväsenet tillhanda senast den 1 februari 1966. Teckningarna skulle vara försedda med signatur och åtföljas av ett slutet kuvert med namnsedel. Dessutom skulle ett fotografi i frimärksstorlek bifogas [31,08×23,60 mm (bildyta 27,9×20,1 mm)].

Fem av de inbjudna nio konstnärerna deltog i tävlingen, nämligen:

Erik Lundgren, Köpenhamn (3 förslag)

Holger Philipsen, Gentofte (3 förslag)

Mads Stage, Nyrup (12 förslag)

Danmarks förslag till Nordenfrimärken 1969 gjordes av Mads Stage (överst) och Arne Ungermann.

Henry Thelander, Helsingör (3 förslag)

Arne Ungermann, Köpenhamn (2 förslag)

I allt kom således 23 förslagsteckningar in. Bland de fyra inbjudna konstnärer, som inte deltog, märks Viggo Bang, tecknaren av 1956 års Nordenfrimärken.

De två teckningar, som ansågs bäst och således fick representera Danmark i den nordiska tävlingen, visade sig vara utförda av *Mads Stage* och *Arne Ungermann*. Stages teckning har som motiv fem personer sittande runt ett femkantigt bord. Ungermann har valt att representera de fem nordiska länderna med fem kugghjul, som griper in i varandra. Bakgrunden är en Nordenkarta, trots att Nordiska postkonferensen redan beträffande 1956 års märken uttalat sitt avståndstagande från kartbilder.

Finlands två bidrag till den internordiska tävlingen gjordes av Pentti Rahikainen (överst) och Olavi Vepsäläinen.

Alla de danska förslagen till 1969 års Nordenfrimärken presenterades på en offentlig utställning, som visades på olika platser runt om i Danmark under hösten 1966.

I Finland gavs Pentti Rahikainen och Olavi Vepsäläinen uppdraget att utföra var sitt förslag. Dessa tillhör Finlands Banks sedeltryckeris konstnärer, som regelbundet tecknar de finska frimärkena. Utkasten är avsedda för frimärksformatet 34×24 mm med en bildyta av 30×20 mm.

Rahikainens teckning visar en symbol bestående av fem par händer, som griper in i varandra och som ordnats som en regelbunden femhörning. Symbolen har en ganska stor likhet med den på Mads Stages danska förslag. En liknande femhörningssymbol finner man också hos islänningen Hörður Karlssons utkast. Vepsäläinen har valt dels fem sköldar på ett vikingaskepp och dels ett norrskensdraperi som symboler för det nordiska samarbetet. Sköldarna byggs upp av de fem ländernas flaggor.

Íslands báða förslag till 1969 års Nordenfrimärken tecknades av Hörður Karlsson («Skuggi») (överst) och Astmar Ólafsson («Símon»).

I *Ísland* anordnades en allmän tävling, som annonserades i radio och tidningar den 2 december 1965. Förslagen skulle vara försedda med signatur och följas av namnsedel i slutet kuvert. Bidrag skulle sändas till Póst- og símamalastjórnin i Reykjavík och på försändelserna skulle antecknas »Samkeppni um norrænt frímerki». Inga priser var uppsatta och teckningarna bedömdes av Post- och telegrafstyrelsen i samråd med en filatelistisk konsulent.

Sammanlagt kom det in åtta teckningar från sju konstnärer. Tävlingen avgjordes den 10 februari 1966 och teckningarna med signaturerna »Skug-

gi» och »Símon» togs ut. De visade sig vara tecknade av *Hörður Karlsson*, Mc Lean, USA, respektive *Ástmar Ólafsson*, Reykjavík.

Hörður Karlsson gjorde på sin tid teckningen till 1965 års Europafrimärken och har även svarat för några av FN:s frimärken. Han är f. n. verksam vid internationella valutafonden. Hans förslag till Nordenfrimärkena har en hel del gemensamt med Mads Stages danska och Olavi Vepsäläinens finska förslag (se ovan). Dess huvudmotiv är fem representeranter för de nordiska länderna förenade i en ring.

Ólafssons utkast visar en luftballong sammansatt av de fem nordiska flaggorna och synbarligen avsett att utföras i flerfärgstryck. Det måste anses som det mest originella av samtliga förslag.

De isländska förslagen är tänkta för frimärken i storleken 26×36 mm med en bildyta av 23×33 mm.

I Norge inbjöds medlemmar i sammanslutningen *Norske Grafikere* den 10 november 1965 till en tävling om utkast till Nordenfrimärkena. Förslagen skulle vara Poststyret tillhanda senast den 15 december 1965 och bedömdes av en speciell jury på fyra personer. Fjorton av sammanslutningens medlemmar deltog med sammanlagt 27 förslag (mellan ett och fyra utkast per deltagare). De bästa teckningarna hade gjorts av *Arne Jon Jutrem*, *Jevnaker* och *Arne Lindaas*, Oslo. De var avsedda för frimärken med bildstorlek 33,5×21,1 mm.

Jutrem's förslag (»Treet og de fem fugler») har som motiv ett träd med fem grenar samt fem flygande fåglar symboliserande de nordiska ländernas gemensamma strävanden. Teckningen föreligger i två versioner: Dels i form av ett utkast och dels i form av en arbetsritning för stålgravyr.

Lindaas' förslag (»Shipping») visar ett vikingaskepp med styråra och fem passagerare, en från varje nordiskt land. Teckningen bär landsnamnet »Danmark» trots att det rör sig om ett norskt förslag.

Vid sammanträde med Postverkets konst- och programråd den 25 augusti 1965 beslutades att fem konstnärer skulle anlitas att göra de *svenska* motivförslagen. Nio konstnärer namngavs, vilka borde tillfrågas i viss angiven ordning. Efter underhandskontakt bjöds följande fem konstnärer in till en begränsad tävling:

Pierre Olofsson (deltog med 1 förslag)

Sven Åke Gustafsson (5 förslag)

Ann-Margret Dahlqvist-Ljungberg (3 förslag)

Björn Berg (ca. 39 förslag)

Lennart Mörk (17 förslag)

Varje konstnär fick underteckna ett PM där han (hon) godkände tävlingsvillkoren. Skisserna fick gärna utföras i färger och formatet skulle vara B-format, d. v. s. 24,0×31,25 mm med bildytan 20,5×27,25 mm.

Norges förslag till Nordenfrimärken 1969: Upp till av Arne Jon Jutrem («Treet og de fem fugler») (utkast och arbetsteckning) samt ned till av Arne Lindaa («Sbipping») med landsnamnet «Danmark» (!)

Svenskt förslag till Nordenfrimärken 1969 av Pierre Olofsson. Överst utkast och under arbetsritning.

Eftersom valören inte bestämts anmodades konstnärerna att ange den med »60» i arabiska siffror. Även allt skissmaterial som tillkommit under förarbetet skulle tillsammans med förslagsteckningarna överlämnas till Poststyrelsen för att införlivas med Postmusei samlingar. Förslagen skulle vara inlämnade till Poststyrelsen senast den 15 januari 1966.

Till varje inbjuden konstnär utbetalades en engångssumma på 1.500 kr för allt ingivet skissmaterial. Dessutom honorerades arbetsritningar av de förslag, som ansågs lämpliga för vidare bearbetning med 3.500 kr. Dessa arbetsritningar skulle utföras så, att de kunde återges i stålgravyrtryck.

Svenska förslag av Sven Åke Gustafsson. De två undre är påmålade fotostatkopior, av vilka det högra valdes ut för vidare bearbetning.

Sven Åke Gustafssons originalutkast och arbetsritning, som deltog i och sedermera vann den internordiska tävlingen om 1969 års Nordenfrimärke. Teckning med textversioner för de övriga fyra länderna av S Å Gustafsson.

Originalen till de fem skeppen på 1969 års Nordenfrimärken: Fem silvermynt från 800-talet funna på Björkö (Birka) i Mälaren utanför Stockholm. Två andra mynt ur samma fynd avbildas på två svenska häftesomslag 1973 (5 öre Springare och 10 öre Vikingskepp, se nästa sida).

Samtliga inbjudna konstnärer bidrog med förslag (se ovan). Materialet bedömdes den 17 januari 1966 vid ett sammanträde med konst- och programrådet. *Sven Åke Gustafssons* båtmotiv och *Pierre Olofssons* runmotiv utsågs att representera Sverige.

Pierre Olofssons förslag är utfört i stående format och återger de fem nordiska ländernas namn skrivna med runor: Islat, Nuruak, Tanmark, Suithiuth och Finlant. Det måste anses som lyckat men med en utanför Norden något svårförståelig symbolik.

Efter tävlingen avgörande fick de båda konstnärerna göra var sin ny originalteckning (arbetsritning), som båda skiljer sig något från de ursprungliga utkasterna. Hos S. Å. Gustafssons original (daterat den 18.2 1966) har texten (land och valörsiffror) ändrats avsevärt. Se därom nedan.

Vinnarteckningen och dess motiv

Det vinnande förslaget till 1969 års Nordenfrimärken tecknades av arkitekten *Sven Åke Gustafsson*, Stockholm. Det visar fem frisiska handelskepp, som konstnären återgivit efter lika många, drygt tusenåriga mynt från Birka. Tävlingsjuryn ansåg att motivet på ett lyckligt sätt symboliserar de fem nordiska länderna och särskilt deras roll som sjöfartsnationer.

Sven Åke Gustafsson är född i Värmland 1922 och har gått igenom Högre konstindustriella skolan i Stockholm. Han hade tidigare tecknat det svenska frimärke, som 1964 gavs ut i två valörer till Uppsala Ärkesätets 800-årsjubileum. Även den gången fick han sitt uppslag från ett museum: Frimärkena avbildar ärkebiskop Stefans sigill. Senare har han tecknat svenska frimärken med sigill- och myntmotiv.

Redan från början byggde konstnärens utkast på temat vattenvägarna i Norden. Under ett samtal med den stockholmske museimannen dr H. Ahnlund i detta ämne nämnde denne Birka, som var beläget på Björkö i Mälaren, ca 25 km väster om Stockholm. Staden var på 800-talet en betydande handelsplats. Under slutet av 1800-talet hade man där vid utgrävningar funnit bl a tio silvermynt med handelsfartyg som motiv. Dessa mynt förvaras numera vid Statens Historiska Museum (Kungl. Myntkabinettet) i Stockholm. Fem av dessa mynts båtbilder användes som förebilder till det slutliga frimärksförslaget.

Det till den internordiska tävlingen inlämnade förslaget är den arbetsritning med datering »18.2 1966» som omnämns ovan. Till vänster nedtill på frimärksbilden finns de övriga fyra nordiska ländernas namn i mindre bokstäver än landsnamnet »SVERIGE».

Hos Postmuseum i Stockholm finns fem förslagsutkast bevarade, alla med myntmotiv. Utkasten består av tre original: Först endast en båt (stående format), sedan de fem fartygen i svart mot vit bakgrund och slutligen den godkända bilden utan text (fartygen i vitt med färgad bakgrund). De två övriga utkasten är fotokopior av den godkända fartygsbilden med olika textversioner påmålade. Det ena av dessa utkast godkändes för vidare bearbetning. Texten hos detta utkast är gjord i samma stil som den slutgiltiga arbetsteckningen (jfr. ovan) men landsnamnet »SVERIGE» och valörsiffrorna är något mindre beroende på att de övriga landsnamnen i liten stil även upprepas under landsnamn och valör.

Sven Åke Gustafsson utförde också textversionerna till de andra fyra ländernas märken, eftersom hans originalteckning var avsedd för Sveriges utgåva. Denna textteckning, som upptar alla de fyra texterna, är av någon anledning gjord i svart mot vit botten i stället för i vitt mot svart bakgrund.

De silvermynt, som tjänade som förlagor till teckningen, dateras till ca år 825. Präglingområdet förläggs till Hedeby i nuvarande Schleswig-Holstein. Myntens diameter håller sig med små variationer kring 20 mm och vikten är ca 1 gram. De har som ovan nämnts hittats på Björkö men fynd av liknande mynt har gjorts också på Sönderjylland. Myntens framsidor har varierande motiv, bl a tuppar på två av dem. I *Poststryttaren* 1970 sid. 138 finns en mera ingående presentation av mynten. Två andra Birkamynt har avbildats på häftesomslagen till 1973 års svenska 5- och 10-öresfrimärken »Springare» och »Vikingaskepp».

De utgivna frimärkena

Samtliga elva Nordenfrimärken utsändes den 28 februari 1969, dagen innan Nordiska Rådets 17:e session öppnades i Stockholm (pågick tiden 1—6 mars). Som utgivningsorsak uppges officiellt i Danmark, Island och Norge förutom Nordiska Postföreningens 100-årsjubileum även föreningarna Nordens 50-årsjubileum. Detta torde bero på att det ursprungliga förslaget om en utgivning 1969 kom från föreningarna Norden (se förhandlingarna under Nordiska postkonferenserna 1961 och 1968 ovan). I Nordiska postkonferensens protokoll sägs dock uttryckligen att 1969 års nordenfrimärken gavs ut *endast* till Nordiska Postföreningens 100-årsjubileum, även om hänsyn till föreningarna Norden togs vid fastställandet av utgivningsdagen.

I varje land emitterades frimärket i två valörer; den lägre avsedd för inrikes och den högre för utrikes brev i lägsta viktsklassen. Färgen var valfri för den lägsta valören medan den högsta skulle vara ljusblå. Sveriges lågvalör trycktes i gråsvart medan Danmark, Island och Norge i likhet med 1956 valde röd färg. Finland emitterade endast ett märke — 40 penni i ljusblå färg — eftersom de inrikes och utrikes brevpordona var lika.

Den svenska lågvalören (45 öre) utgavs — i motsats till 1956 års märke — även i häften. Inställningen 1956, att man inte ville utöka antalet tandningsvarianter genom att trycka märkena i häften, hade man tydligen helt och hållet glömt bort. Framärkspolitiken i Sverige har ju ändrats radikalt sedan 1956. Häftesomslagets layout är av *Jan Magnusson*.

De svenska posttaxorna höjdes redan den 1 mars 1969. 45 öre blev då porto för inrikes och utrikes postkort. Denna valör var således användbar på inrikes brev endast under utgivningsdagen, redan dagen efter erfordrades ytterligare 10 öre. Äktgångna vackra brev frankerade med 45 öre Norden bör därför vara ganska sällsynta och svåråtkomliga.

Samtliga länders märken är tryckta i stålgravyrtryck av resp. lands ordinarie frimärkstryckeri (Islands märken har dock tryckts i Sverige).

Storlek, tandning och papper varierar därför mellan de olika ländernas utgåvor. Finlands Banks sedeltryckeri erbjöd sig 1963 att ombesörja tryckningen av samtliga länders frimärken. 1969 års märken hade då fått samma karaktär som 1956 års. Tyvärr beaktades, av okänd anledning, inte detta erbjudande.

Finlands frimärke fick ett något annorlunda utförande än övriga länders genom att landsnamnet flyttades ut från frimärksbilden och placerades lodrätt till höger om den. Orsakerna till detta är tre:

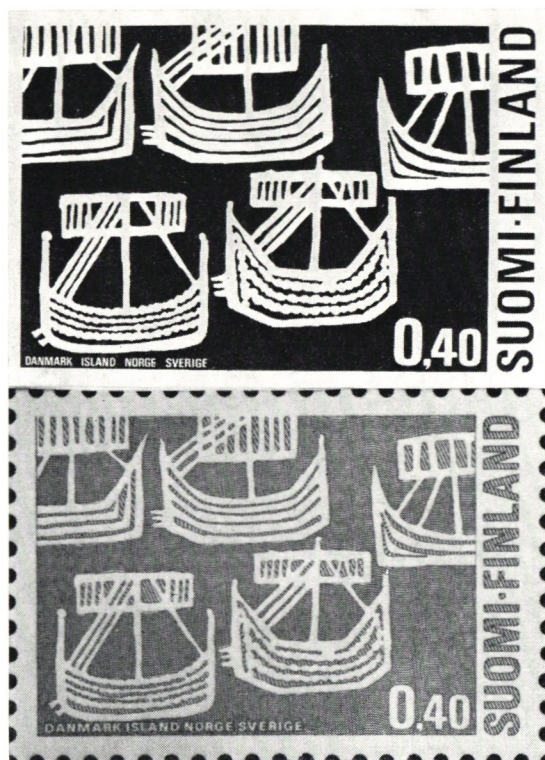
- 1) Landsnamnet är ovanligt långt
- 2) Valörangivelsen är också ovanligt lång (enligt gällande förordningar måste man använda formen »0,40», inte bara »40»)
- 3) Finland har ett annat frimärksformat än Sverige och övriga länder, 30×20 mm bildyta i stället för 27,25×20,5, vilket innebär att bilden är ca 3 mm längre.

Man måste erkänna att den finska bearbetningen, som gjordes av konstnären *Pentti Rahikainen*, är ovanligt lyckad, eftersom själva båtmotivet behöll sin ursprungliga storlek, 27×20 mm.

Bulgarien utgav hösten 1968 två serier frimärken under mottot »Samarbete med de nordiska länderna». Två av de inalles fyra märkena var efterbildningar av 1956 och 1969 års nordensfrimärken med fem svanar resp. fem vikingaskepp som motiv. Dessutom finns på varje frimärke de fem nordiska ländernas namn med latinska bokstäver på liknande sätt som hos 1969 års Nordenfrimärken. Orsaken till utgivandet av dessa märken är höljid i dunkel. Enligt uppgift gavs märkena ut till ett planerat bulgariskt statsbesök i Norden, vilket av kända orsaker (Tjeckoslovakienkrisen i augusti 1968) uteblev. Hur som helst så finns det väl inte några speciella band mellan Bulgarien och Norden som skulle ha rättfärdigat utgåvan. Den får nog anses vara utgiven på spekulation, speciellt som den salufördes med ensamrätt av en dansk frimärksfirma. Man har exempelvis inte heller brytt sig om att kontrollera texten på de rutor som ingår i arken och som har text på de fem nordiska språken. Den svenska versionen lyder felaktigt »I samband med de skandinaviska länder».

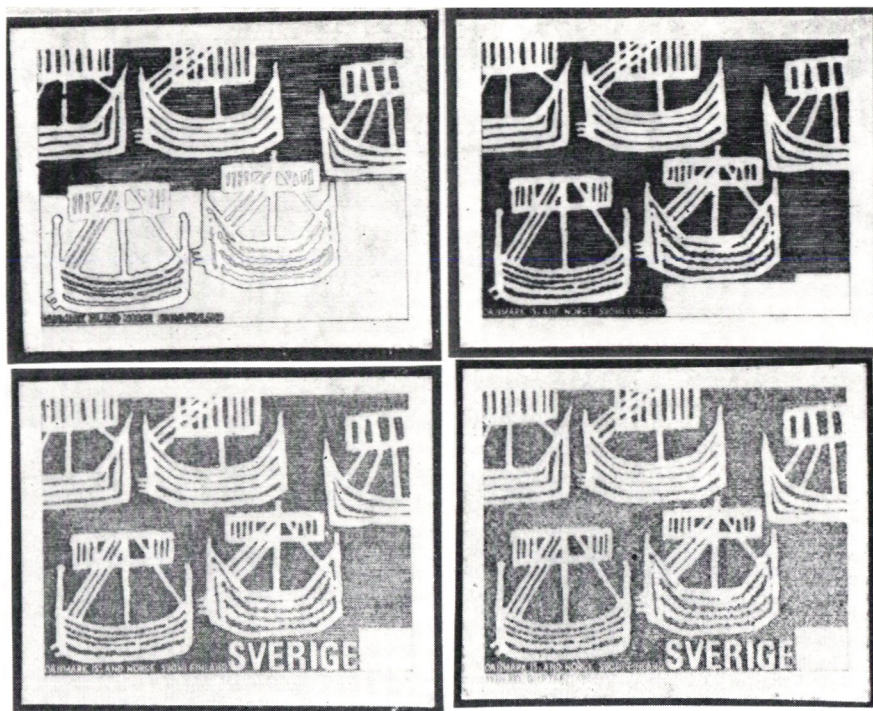
Gravering och tryckning

Samtliga märken är tryckta i stålgravyrtryck. Detta förfarande fordrar som regel en originalgravyr, d. v. s. en i en liten stålplatta graverad spegelvänd bild av teckningen med tryckande partier nedsänkta i stålet. En originalgravyr åstadkoms vanligen genom att en gravör streck för streck ritsar in bilden i metallen med hjälp av sin gravstickel. Detta förfarings-sätt har dock ej använts för Finlands märke. Vid graveringen av originalgravyrerna har något olika metoder använts. Eftersom beskrivningar av olika gravyrmetoder inte förekommer så ofta ges här en relativt utförlig skildring.

Pentti Rabikainen bearbetade det svenska originalet för den finska versionen. Överst originalteckningen, med fylld bakgrund, och underst det utgivna frimärket med våglinjer i gravyren.

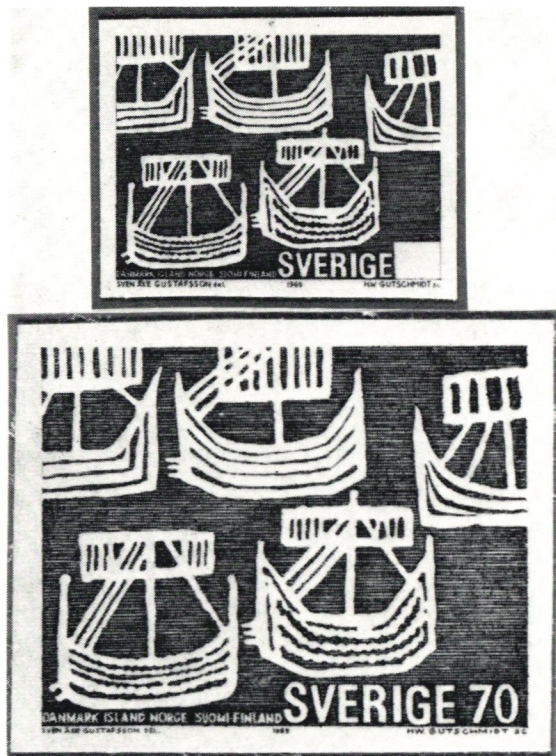
De av den svenske gravören *Czeslaw Slania* utförda gravyrerna för Danmarks och Islands märken motsvarar normalmetodikerna. Slania använde sig av Gustafssons originalteckning som förlaga vid graveringen men har gjort egna text- och valörteckningar. Från en förstora bild av teckningen har gravören med hjälp av pantograf ritsat in bildens och textens konturer i en asfalthinna, som anbringats på gravyrplattan. Därefter har konturlinjerna etsats in i metallen. Pantografen har en utväxlingsanordning som gör att gravyrplattans bild blir i exakt frimärksstorlek. Sedan asfalthinnan avlägsnats har gravören fullföljt arbetet för hand: Djupgravering av skeppens konturer, text samt bakgrundslinjerna. Valör-siffrorna saknas och i deras ställe finns ett blankt fält. Denna *moderstans* har sedan härdats (uppvärmning i ett cyankaliumbad med en temperatur

En serie avdrag under arbetets gång av H. W. Gutschmidts svenska gravyr, vilka steg för steg visar hur gravyren växte fram. Avdragen har gjorts från den första, inte godkända gravyren, med större text under frimärkesbilden.

av ca 800° C i ca 45 min med efterföljande hastig avkylning i vatten) och genom prägling förts över till en överföringsrulle (molett) av mjukt stål. Denna har i sin tur härdats och frimärksbilden har sedan präglats in i två stycken gravyrplattor av mjukstål. I dessa kopior, som är trogna avbilder av moderstansen, har sedan resp. valörsiffror graverats. De färdiga kopiorna har därefter härdats och tjänat som originalgravyrer vid tryckcylindrarnas prägling (präglingen skedde med hjälp av molett, se ovan).

De svenska märkena är graverade av *Heinz Gutschmidt*, som använt sig av en något annorlunda teknik än Slania. I stället för att gravera en moderstans har han på förut beskrivet sätt gjort 70-öresgravyren färdig, som sedan präglats in i en molett. På denna har siffrorna »70» slipats bort och bilden präglades sedan in i en gravyrplatta, vars bild således saknar valör. Talet »45» har sedan graverats i kopian, som blev originalgravyr för 45-

Överst H. W. Gutschmidts första ej antagna gravvyr, som utförts som moderstans utan valör. Underst den godkända gravyren för valören 70 öre, som också använts till 45-öresmärket. Olikteter finns i texten under frimärksbilden samt i bakgrundens linjer, vilka på det godkända märket gjorts ojämna och oregelbundna för att ge intryck av vatten (jfr Finlands märke).

öresvalören. Vinsten med denna metod är att bara *en* kopia behöver färdiggraveras eftersom någon moderstans inte existerar.

Gravör Gutschmidt har gjort en första gravvyr i form av en moderstans. Denna gravvyr refuserades emellertid, eftersom tecknar- och gravörnamnen samt årtal under bilden har gjorts något för stora. Graveringen utfördes under tiden 1.7—18.8 1968. De godkända gravyrerna i valörerna 45 och 70 öre, som har texten under bilden i mycket liten stil, samt bakgrundens linjer oregelbundna, så att de ger intryck av vatten, förelåg färdiga den 13.11 resp 5.11 1968. Det faktum att en gravvyr refuserats förklarar sannolikt att en annorlunda graveringsmetod sedermera kom till användning. En serie gravvyravdrag visar i detalj hur graveringsarbetet fortskred (se bild).

Till Norges märken har en tredje teknik brukats. Gravören, *Henry Welde*, har utfört en exakt konturteckning med all text men utan valör-siffror och bakgrund, en s. k. arbetsritning. Denna har fotograferats och ett positiv på film i exakt frimärksstorlek har kopierats. Filmpositivet har sedan exponerats mot en ljuskänslig gelatinhinna. Hinnan har anbringats med baksidan (=sidvänd) mot en gravyrplatta och hinnans obelysta (och därmed vattenlösliga) delar har tvättats bort med vatten. Gelatinhinnans belysta (härdade) delar har då blivit kvar på stålplattan, ty de är inte vattenlösliga. Framärksbildens konturer kommer på detta sätt att svara mot de till stálytan nedsänkta delarna av gelatinet. Plattan med den exponerade hinnan har sedan sänkts ned i en syra (järnklorid) och bildens konturer har därvid etsats in i metallen till ett ringa djup. På detta sätt har två gravyrplattor etsats. De båda gravyrerna har sedan färdiggraverats för hand på sedvanligt sätt.

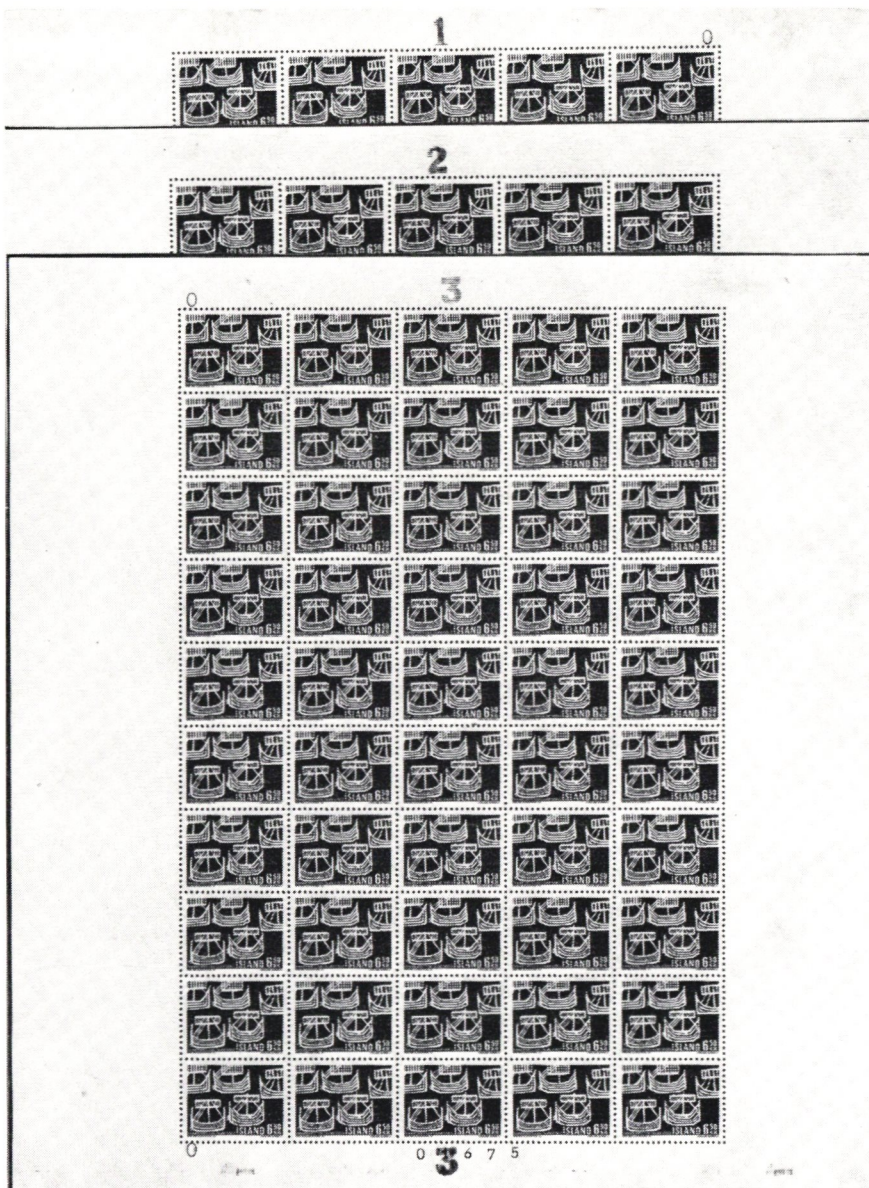
Efter graveringen härdades (jfr ovan) resp. originalgravyr och bilden präglades under högt tryck in i en cylindrisk molett en eller flera gånger, vilken i sin tur härdades. Med hjälp av moletten präglades sedan tryckcylindrarna, som innehöll två eller tre arkgrupper om vardera 50 frimärksbilder (i Sverige är hela cylinderytan täckt med avtryck). Tryckcylindrarna var, för att underlätta präglingen, på galvanisk väg överdragna med ett kopparskikt av ca 2 mm tjocklek. Efter präglingen kromerades tryckytan. Därefter företogs i Sverige en efterprägling av varje avtryck för att göra dem tydligare.

Tryckcylinderns storlek samt antalet frimärksbilder och deras placering varierar från land till land. I Danmark, Finland och Norge har tryckcylindern gjorts så att frimärksbildens *kortare* sida är parallell med cylinderns kant och med fem frimärksbilder längs generatrisen. Sveriges och Islands märken (som tillverkades i Sverige) har tryckts med cylindrar som har frimärksbildens *längre* sida längs kanten och som innehåller tio frimärksbilder längs generatrisen. Danmarks och Norges cylindrar innehåller två arkgrupper, Finlands och Islands tryckformar har tre. För Sveriges del är hela cylinderytan präglad, med 10 avtryck i höjd och 24 längs med cylinderns kanter. För häftesupplagan av 45-öresmärket har en specialcylinder präglats, som har de undre fem radernas avtryck upp- och nervända i jämförelse med de övre fem. Rullmärkena däremot är tillverkade med en normal tryckcylinder med alla frimärkena vända åt samma håll. Det kan tilläggas att de isländska märkenas ark fått osedvanligt breda lodräta marginaler (bredden motsvarar 1 1/2 frimärke). Orsaken till detta är att det finns plats för ytterligare tre frimärksbilder mellan tryckcylinderns arkgrupper, eftersom den normalt rymmer 24×10 avtryck i stället för 3×50.

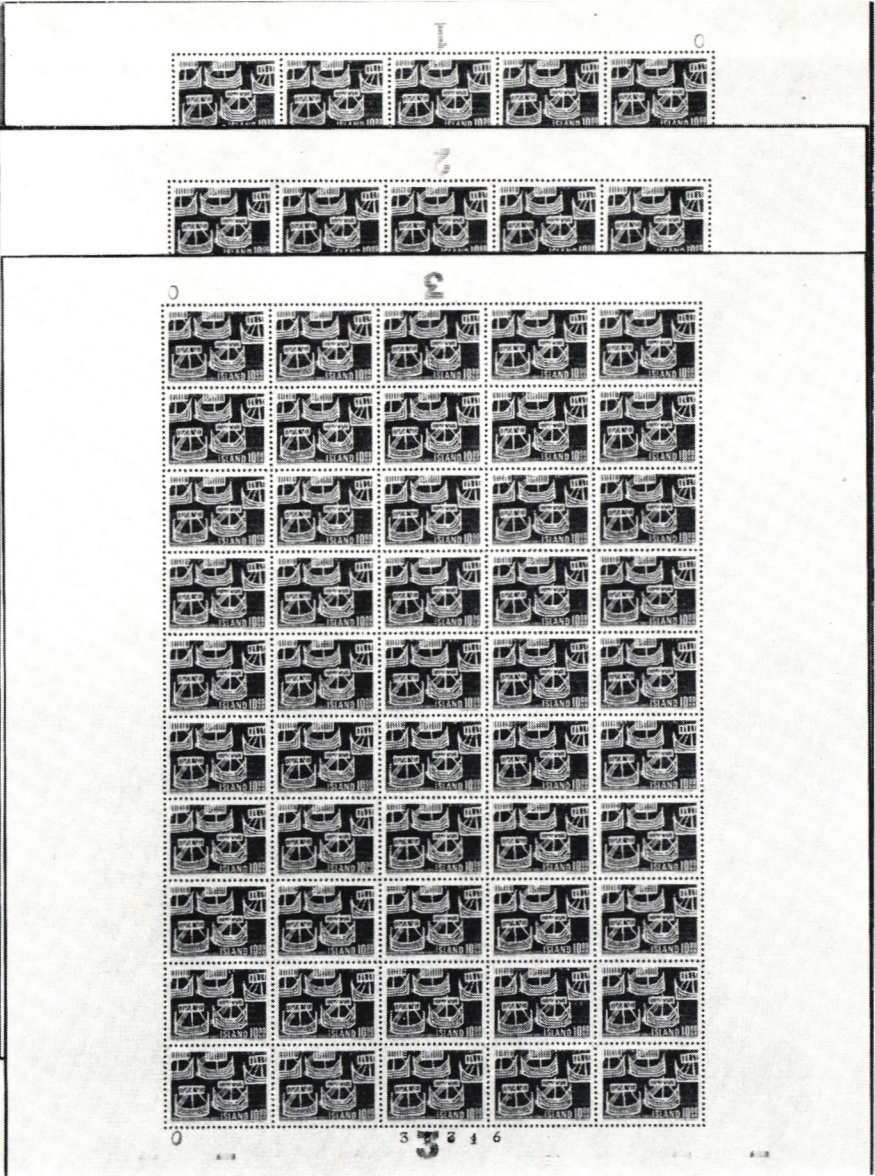
L 126

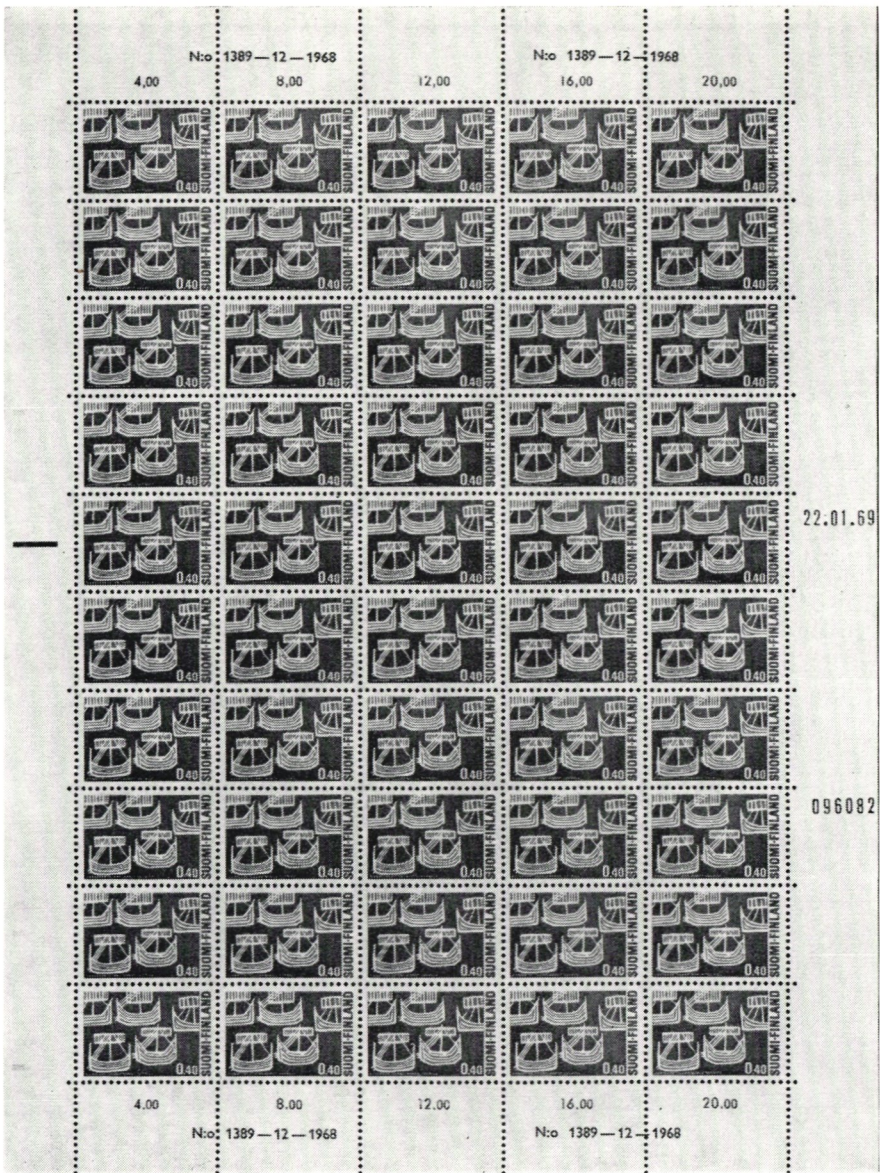
Helark av Danmarks 60-öresmärke. Marginalinskriftioner i svart: Arknummer i ö h och n v hörnet och löpande kontrollnummer.

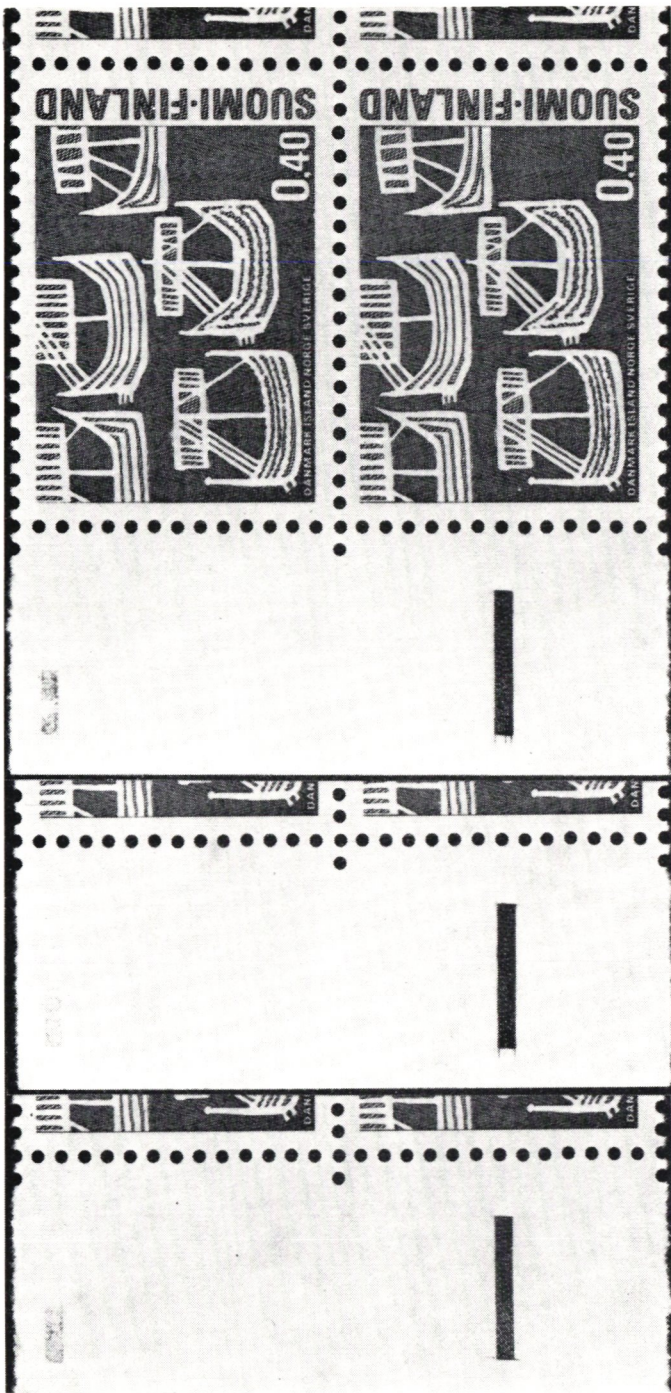
Islands märken: Överst arkgrupp 1 å tryckcyldern, i mitten arkgrupp 2 och nedtill arkgrupp 3. Lågg mårke till marginaltexten: Arksiffror (1, 2 eller 3), cylindertecken (nollor), som avgrånsar tryckytan (arkgrupp 1 och 3) samt kontrollnummer i svart. Den lågre valören, 6.50 kr., har de övre arksiffroarna råttvånda, valören 10 kr. dåremot har dem omvånda (se nåsta sida).

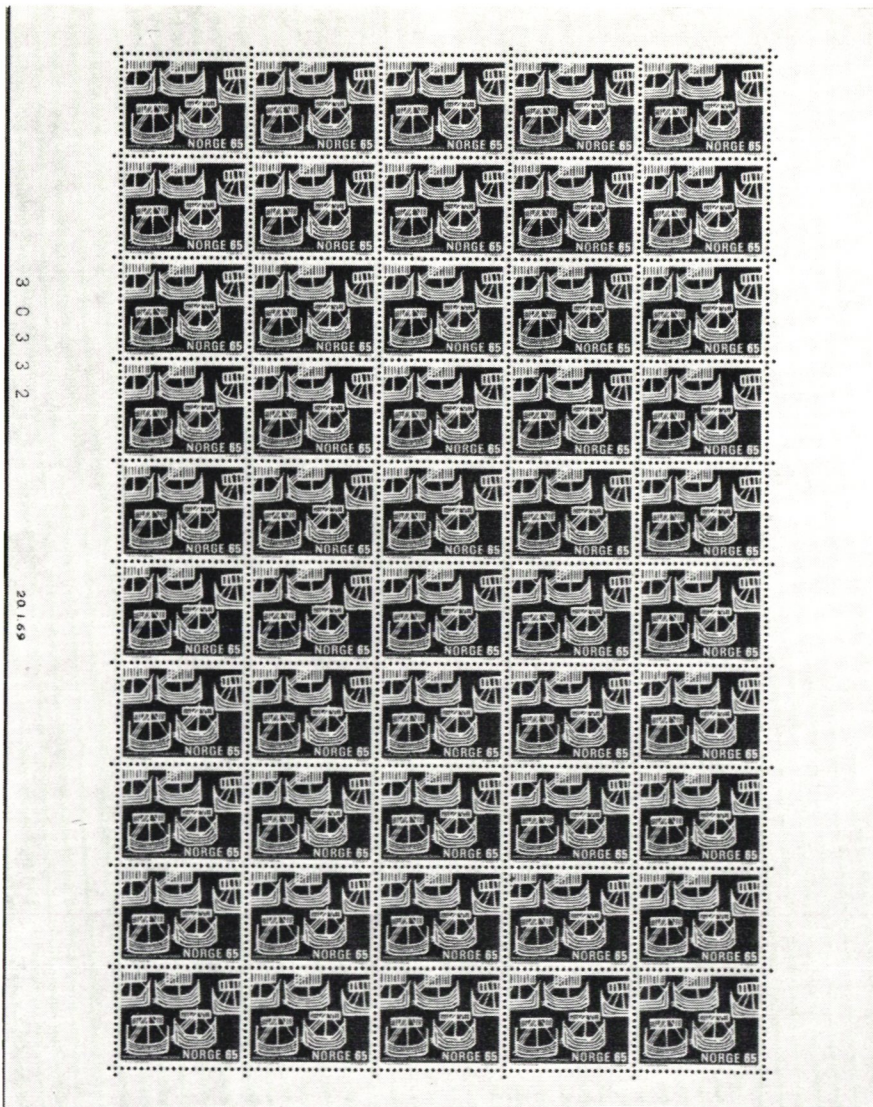
Finlands märke i valören 0,40 mk är tryckt med en tryckcylinder, som helt och hållet framställts genom etsning (tryckmetoden bör därför benämnas etsgravyrtryck eller fotomekaniskt gravyrtryck). Originalen, Rahikainens bearbetning, har fotograferats och på fotografisk väg har sedan ett fotooriginal med all text och våglinjebakgrund framställts. Fotooriginalen (ett diapositiv på film) har kontrollerats noga och retuscherats där så ansetts nödvändigt. Ett filmark med 5×10 foton i frimärksstorlek och med alla marginalinskriftioner har kopierats i en multikopieringsmaskin, där exakta avstånd såväl i sid- som höjdled erhöles. Efter kontroll och ev. retuschering har man så som slutprodukt fått ett positiv på film innehållande samtliga de tre arkgrupper, som skulle finnas på tryckcylindern. Filmoriginalen kopierades mot en ljuskänslig gelatinhinna, som anbringades mot cylinderytan. De vattenlösliga delarna av gelatinet har spolats bort med vatten, varefter frimärksbilderna etsats in i metallens yta. Se närmare härom ovan vid beskrivningen av graveringen i Norge. Etsningen har gjorts i fyra etapper (med järnklorid av olika styrka). Då syran bitit sig tillräckligt djupt ner i metallen har etsningen avbrutits, cylindrarna spolats av med vatten och den skyddande asfaltlack, som anbringats på de delar, som inte skulle etsas, borttagits. Därefter anbragtes en skyddande kromhinna på tryckytan. Denna etsningsmetod är unik i Norden [vanligen använder man raster vid fotograferingen och tunnflytande tryckfärg (rasterdjuptryck)]. Metoden introducerades i Finland 1965 (antituberkuloserien med hundmotiv) och har sedermera helt och hållet ersatt det »normala» förfarandet med handgraverad originalgravyr och efterföljande präglning. Bl a har Sveriges två frimärken till Naturvårdsåret 1970 tryckts vid sedeltryckeriet i Helsingfors och utgör ett intressant mellanling. Gravören, Czeslaw Slania, har gjort två gravyrer, en bakgrundsgravyr (rättvänd) och en (spegelvänd) gravyr med motiv och text. Den senare gravyren saknar valörsiffror. Dessa etsades in i tryckcylindern sedan de hade färdigpräglats. Man har således präglat två cylindrar med samma originalgravyr och sedan i den ena etsat in siffrorna »55» och i den andra »70». Bl a har samtliga 1973 års Nordenfrimärken tryckts på samma sätt med etsade tryckcylindrar.

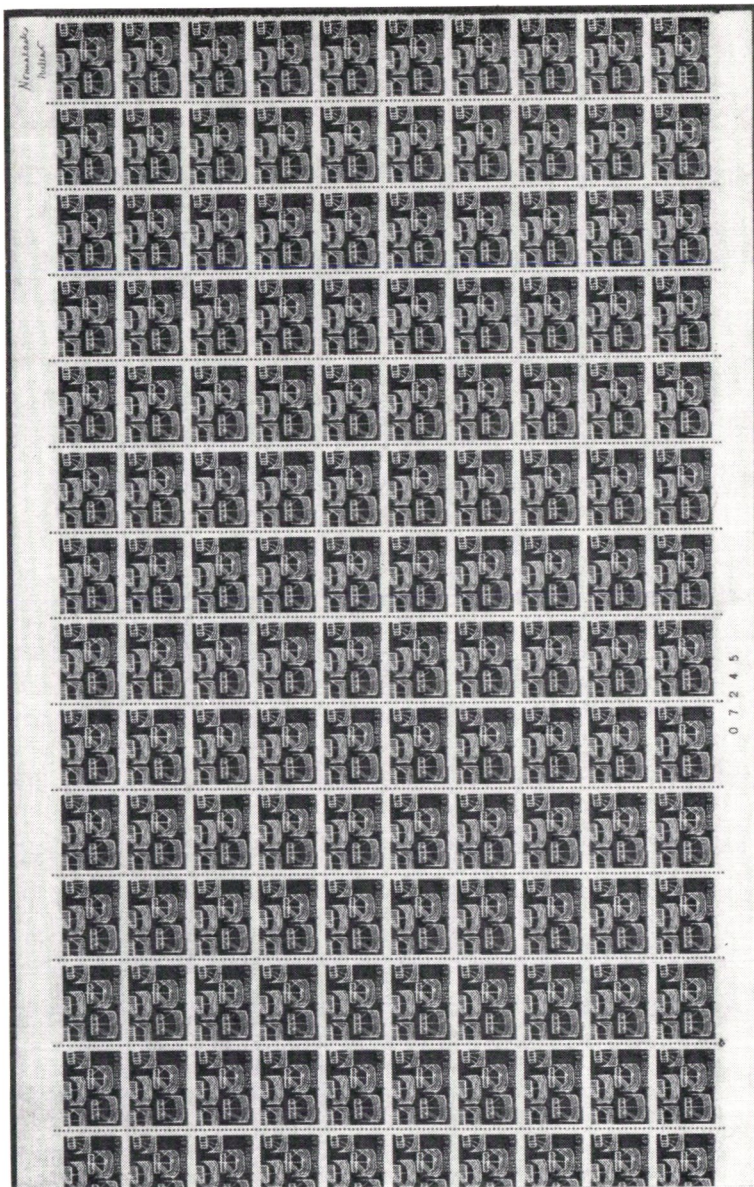
Helark av det finska märket. Marginalinskriftionerna (beställningsnummer och radsummor upptill och nedtill samt tandningsstyrlinje i mitten tv och datumtryck och kontrollnummer th) är tilltryckta separat i svart med undantag för radsummornas siffror och styrlinjen, som är blå. Arkgrupperna kan skiljas med hjälp av styrlinjen, som å arkgrupp 1 saknar, å arkgrupp 2 har två och å arkgrupp 3 har tre smala korta linjer som förlängning åt vänster (se nästa sida).

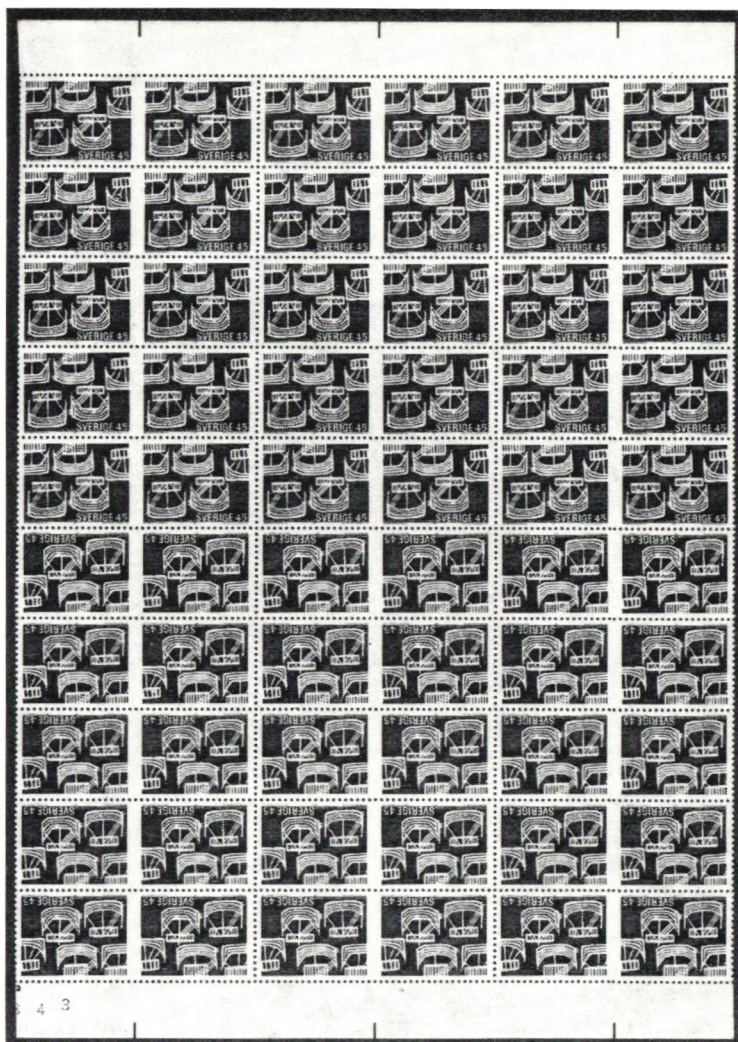
Detaljstudie av styrlinjerna i (fr v) arkgrupp 1, 2 och 3.

Helark av Norges märke i valören 65 öre. I marginalen förekommer datumtryck och kontrollnummer i svart.

Svenskt normalark för valören 45 öre i rullar. Marginalryck (skars bort vid rullarnas tillverkning): Cylindersiffror (1 och 2), samt, i svart, kontrollnummer och »X» (utmärker var 100:e frimärksrad).

Normalark för det svenska 45-öresmärket i häften. Övre och undre arkhälften är i tête-bêche för att undvika häften med olika inhäftning. I arkmarginalerna tillkommer registermärken, vilka beskas t v eller t h vid inhäftningen i omslagen.

1969 års nordensfrimärken: Sammanfattning av de fem utgåvornas elva frimärken

	DANMARK	FINLAND	ISLAND	NORGE	SVERIGE
Orig.-teckn.	Arkitekt Sven Åke Gustafsson, Stockholm				
Bearbetad av	Cz Slania (texten)	Pentti Rahikainen	Cz Slania (texten)	Henry Welde	—
Arbetsritn. ¹	—	Fotografisk	—	Henry Welde	—
Gravyr	Czeslaw Slania	Fotomeka- nisk (etsad)	Czeslaw Slania	Henry Welde	Heinz W. Gutschmidt
Valörer och färger	60 ø. mörkröd 90 ø. ljusblå	0,40 mk ljusblå	6,50 kr. röd 10 kr. ljusblå	65 ø. röd 90 ø. ljusblå	45 ø.gråsvart 70 ø. ljusblå
Tryckmetod Tryckeri	Stålgravyrtr. Frimärke- trykkeriet, København	Etsgravyrtr. Finlands Banks sedel- tryckeri, Hki	Stålgravyrtr. Postverkets frim.tryckeri Stockholm	Stålgravyrtr. Norges Banks Seddeltryk- keri, Oslo	Stålgravyrtr. Postverkets frim.tryckeri Stockholm
Tryckpress ²	Rotationspr., M2 (Goebel) 2-färgspress	Rotationspr., (STIF) 6-färgspress	Rotationspr., (Goebel) 1-färgspress	Rotationspr., (Goebel) 2-färgspress	Rotationspr., (Goebel) 3-färgspress
Storlek (mm) Bildyta (mm)	31,08×23,60 27,9×20,1	34,00×23,83 30×20	31,25×24,00 27,25×20,50	30,48×24,13 27,5×21,1	31,25×24,00 27,25×20,50
Arkstorlek ³	2×50	3×50	3×50	2×50	24×10
Papperstyp	Fluorescer., gummerat i rullar	Ordinärt, gummerat i rullar	Ordinärt, gummerat i rullar	Fosforescer., gummerat i rullar	Fluorescer., gummerat i rullar
Tillverkare	Peter Temming, Glückstadt	Raf. Haarla Oy, Tammer- fors	AB Klippans Finpappers- bruk, Klippan	A/S Borre- gaard, Sarpsborg	AB Klippans Finpappers- bruk, Klippan
Tandning ⁴	Arktandning	Dubbelkam- tandning	Arktandning	Arktandning	Arktandning
Ark- eller ⁵ best.nummer	L 126 L 127	N:o 1389-12-1968	—	—	—
Marginal- ⁶ inskrip- tioner	Arknummer Kontr.nr	Best.-nummer Radsummor Tandn.-styrk. Datumtryck Kontr.nr	Arksiffror Cyl.-tecken Kontr.nr	Datumtryck Kontr.nr	Reg.-märken Cyls 1 o. 2 Kontr.nr Kryss
FD-stämpl. ⁷	Københavns permanenta	Helsingfors ⁷ permanenta	Reykjavíks permanenta	Oslo (skepp) (spec.-st.)	Norden 1969 FU
Tecknare	—	Toivo Toivola	—	Johs Hauk- land	Lars Norstedt
Upplaga ⁸	11.100.000 4.306.250	5.000.000	1.696.000 1.711.250	5.600.000 2.000.000	9.710.000 2-s 4.894.000 3-s 5.616.000
Antal FDC	114.025	60.786	—	74.472	111.650
Nordenbrev ⁹	119.950				

¹ I regel graverades stålgravymärken på så sätt, att gravören får till sitt förfogande en ca 7 ggr förstoraad sk *arbetsritning*, som är utförd in i minsta detalj som gravören skall utföras. En sådan ritning kan ta två till tre veckor att färdigställa.

Arbetsritningen utarbetas efter en originalteckning, som godkänts av de postala myndigheterna. »Bearbetad av» avser denna ursprungliga originalteckning, gjord efter S. Å. Gustafssons original.

² Samtliga tryckpressar, som kom till användning, är rotationspressar, vilka trycker på färdiggrummerat papper i rullar och är utrustade med inbyggda tandningsaggregat.

Danmarks, Norges och Sveriges tryckpressar är alla tillverkade i Västtyskland av Goebel GmbH i Darmstadt. Tandningsverktygen tandar i varje nedslag 50 märken (= ett helark) (de två svenska pressarna tandar 80 märken per nedslag vid tryckning av frimärken i B-format (bildyta 27,25×20,5 mm) avsedda för rullar eller häften).

Danmark: Pressen, som vanligen betecknas M2, inköptes 1951 och är utrustad med två separata tryckenheter, den ena avsedd för stålgravyr- och den andra för rasterdjuptryck.

Norge: pressen anskaffades 1963 och har i likhet med den danska maskinen två tryckenheter: En stålgravyr- och en torroffsetenhet.

Sverige: Den press, som användes till Islands frimärken anskaffades 1937 men har sedan dess moderniserats (senast 1968). Trefärgspresen, med vilken de svenska frimärkena trycktes, inköptes 1965. Den arbetar med en enda tryckcylinder, som med hjälp av ett särskilt färgverk samtidigt kan infärgas med maximalt tre färger.

Finlands press har levererats av Société Technique d'Impressions Fiduciaires (STIF) i Paris. Tandningsaggregatet tandar tio frimärken i varje nedslag, av vilka fem får tandning på alla fyra sidorna (arktandning) och fem endast på tre sidor (den fjärde sidan tandas i nästa arbetstempo) (kamtandning). Metoden benämns *dubbelkamtandning*. Pressen inköptes 1966 och består av två trefärgsenheter, den ena för direkt gravyrtryck och den andra för indirekt gravyrtryck (offsetförfarande). De båda enheterna arbetar med endast en tryckcylinder vardera, som tack var det speciella färgverket kan infärgas med upp till tre färger samtidigt, d v s på samma sätt som hos den svenska trefärgspresen (se ovan).

Nordenfrimärket har tryckts i endast en färg i enheten för direkt gravyrtryck.

³ Den första siffran anger antalet arkgrupper på tryckcylindern och det andra talet antalet frimärksbilder i varje arkgrupp (= antalet frimärken i ett helark). Alla ländernas ark har fem frimärken på längden och tio i höjddled. För Sveriges del anger talen antalet frimärksbilder parallellt med cylinderns kant resp. antalet avtryck längs generatrisen.

⁴ Tandningsmåtten är (i samtliga fall 4-sidig tandning med den vågräta sidans tandning nämnd först):

Danmark:	12 7/8 × 12 3/4	Island:	12 4/5 × 12 1/2
Finland:	11 2/3 × 11 3/4	Norge:	13 1/8 × 13 1/4

De svenska Nordenfrimärkena förpackades och tandades enligt följande:

45 öre: a) Rullar à 100 st (2-sidig lodrät tandning 12 1/2)

b) Häften à 10 st (3-sidig tandning 12 4/5 × 12 1/2, märkena otandade på vänster eller höger sida)

70 öre: a) Rullar à 100 st } (2-sidig lodrät tandning 12 1/2)

b) Rullar à 500 st }

⁵ Här avsedda nummer förekommer endast i Danmark och Finland och utgör i båda fallen ordernummer till resp. tryckeri.

»L» framför numren hos de danska märkena betyder »lumogen» och anger att de tryckts på fluorescerande papper. Det översta numret i tabellen finns på den lägre och det undre hos den högre valören.

»12-1968» hos de finska arken avser beställningsmånad och -år [märket beställdes av Post- och telegrafstyrelsen från Finlands Banks sedeltryckeri den 12.12 1968; den första delupplagan levererades från tryckeriet den 22.1 1969 (jfr fotnot 6)].

⁶ Ark- och kontrollnummer samt tryckdatum (det senare endast i Finland och Norge) har tryckts med en separat enhet i resp. press. Övriga inskriptioner finns på resp tryckcylinder och är alltså i samma färg som frimärket. Datumtrycket avser den dag arket trycktes medan kontrollnumret (sexsiffrigt i Finland, femsiffrigt i övriga länder) är avsett för kontroll av antalet tryckta frimärken, d v s upplagan.

Finland: Radsummorna anger värdet av kvarvarande märken i arket om försäljningen börjar från höger och sker lodrätt.

Tandningsstyrningen tjänar som riktmärke bl a för den fotocell, som styr tandningsaggregatet.

Sverige: Samtliga marginalinskriftioner skars bort vid rullarnas tillverkning. De tecken som fanns i tryckcyllindern för häftesmärkena återfinns i inhäftningsmarginalen hos vissa häften. Endast häftens inskriftioner beskrivs här.

Registermärken (lodlinjer) förekommer i alla häften till vänster och höger i inhäftningsmarginalen mer eller mindre beskurna.

Cylindersiffror (1 och 2, ej strecksiffror) instansades i tryckcyllinderns undre kant två gånger så att de skiljs åt 180°. Förekommer centralt placerade hos 1/12 av alla häften.

Kontrollnumret trycks vågrätt i den undre marginalen två ggr per cylindervarv. Förekommer alltid helt, aldrig delat i inhäftningsmarginalen.

Följande *datumtryck* förekommer hos Finlands och Norges frimärken:

Finland: 19.01, 20.01, 21.01, 22.01, 23.01, 24.01, 27.01, 28.01.69

Norge: 65 öre: 20.XII.68 samt 14.I, 15.I, 16.I, 17.I, 18.I, 19.I, 20.I, 22.I.69

90 öre: 17.XII.68 samt 10.I, 11.I, 12.I, 13.I, 14.I, 15.I.69

⁷ Sverige: Den första stämpeln (märkt F) användes vid PFA i Stockholm för avstämpling av med en hel sats Nordenfrimärken frankerade förstadagsbrev. Tryckt stämpel eller handstämpel.

Den andra stämpeln (märkt U) avser utställningens »NORDEN 1969» specialstämpel, som användes vid Postmuseum i Stockholm (med denna stämpel tilläts makulering även av övriga länders Nordenfrimärken såväl 1956 som 1969 års (jämför not 9 nedan). Handstämpel (kartan saknar Bornholm).

Båda stämplarna har som motiv Nordens karta.

⁸ Den övre uppgiften avser den lägre valörens (sammanlagda) upplaga och den undre den högre valörens.

De tre uppgifterna för Sverige anger i ordning uppifrån upplagan av,

45 öre 2-sidig tandning (rullar)

45 öre 3-sidig tandning (häften)

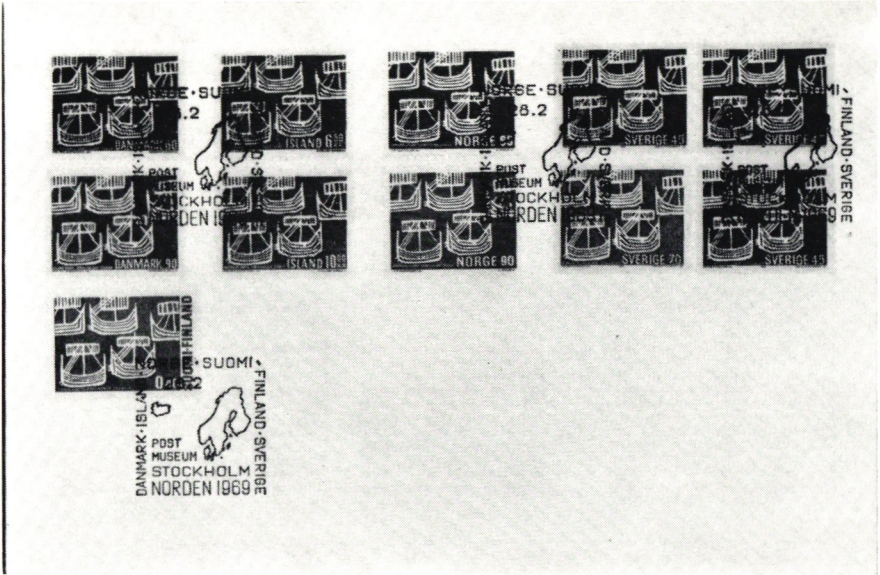
70 öre 2-sidig tandning (rullar)

⁹ Förstadagsbrev med alla de fem nordiska ländernas Nordenfrimärken 1969 avstämplades på Postmuseum i Stockholm den 28.2 1969 i samband med öppnandet av utställningen »NORDEN 1969». På varje brev finns sammanlagt elva olika frimärken.

Tryckt stämpel eller handstämpel (den förra med och den andra utan Bornholm utmärkt i kartbilden; jämför not 7 ovan).

Utställningen NORDEN 1969

Under tiden 28.2—30.3 1969 samt några extra dagar i april hölls i Postmuseum i Stockholm den av Nordiska postkonferensen beslutade frimärksutställningen med deltagande av alla de fem nordiska postförvaltningarna. Utställningen fick namnet »NORDEN 1969» och hade egen postanstalt (som sålde alla ländernas Nordenfrimärken) med specialstämpel den 28.2—30.3 (således inte i april). Stämpeln fick efter särskild överenskommelse även användas för makulering av *övriga länders Nordenfrimärken* (såväl 1956 som 1969 års utgåvor) under förutsättning att den svenska frankeringen täckte portokostnaderna. Detta gjorde det möjligt att öppningsdagen expediera förstadagsbrev, *Nordenbrev*, frankerade med samtliga länders elva frimärken och specialstämplade på utställningen. Makuleringen var som regel utförd med en tryckt stämpel men besökare på utställningen

NORGE · SUOMI · FINLAND · SVERIGE
28.2
DANMARK · ISLAND · BORNHOLM
POST MUSEUM
STOCKHOLM
NORDEN 1969

NORGE · SUOMI · FINLAND · SVERIGE
28.2
DANMARK · ISLAND · BORNHOLM
POST MUSEUM
STOCKHOLM
NORDEN 1969

Nordenbrev med alla de fem ländernas elva märken specialstämplade på utgivningsdagen i Stockholm vid utställningen NORDEN i Postmuseum. Under ses de två stämpeltyperna: Tv den tryckta stämpeln, som användes utgivningsdagen (på i förväg färdigställda brev) och som har Bornholm med på kartan, och th handstämpeln (som saknar Bornholm).

NORDEN 1969

28.2

STOCKHOLM

De olika förstadsstämplarna till Nordenfrimärkena 1969. Stämplarna från Danmark, Finland och Island är s.k. permanenta typer, som används varje gång ett nytt frimärke utges. TórshavnsstämpeIn, som finns på FDC från Färöarna, är en vanlig datumstämpel med bildmotiv. — HelsingforsstämpeIn finns i tre typer (olikheter hos bokstäverna S och NG i HELSINGFORS). — Den norska stämpeIn är en bearbetning av frimärksbildens n h skepp. — StockholmsstämpeIn finns i två utföranden, dels som kliché för de i förväg tillverkade breven (påtrycket i tryckpress), dels som handstämpeIn (i gummi). Nordiska Rådets specialstämpeIn 1—6.3 1969, tecknad av Lars Norstedt och använd på 2304 försändelser.

Utställningen NORDEN öppnades i Postmuseum på Nordenfrimärkenas utgivningsdag den 28 februari 1969.

hade naturligtvis möjlighet att själva frankera sina brev och få dem stämpade med den tillfälliga postanstaltens handstämpel, som i motsats till den tryckta stämpeln i kartbilden saknar den prick, som är placerad där Bornholm ligger.

De objekt, som utställdes var i främsta rummet postförvaltningarnas tio förslag i original, som deltog i den internordiska tävlingen om motiv för detta frimärke. Dessutom deltog varje land med en samling av det egna landets frimärken. Av dessa fick den finska välförtjänt beröm. Postala dokument av olika slag belysande nordiska postala samarbetsavtal från olika tidsskeden visades också.

Utställningen rönt så stort intresse att den fick hållas öppen ett par dagar längre än planerat.

Kritik och framtidsplaner

1969 års Nordenfrimärken blev, jämfört med 1956 års, mera heterogena till sin sammansättning beroende på att de inte tillverkades vid samma officin. Varje lands märken avviker från de andra ländernas och de får därför en mera lokal »look» än vad som var fallet 1956. Norges och Finlands versioner, som graverats helt eller delvis genom etsning, verkar mera »mekaniska» än de övriga ländernas.

Det förekom protester på Färöarna mot motivet med fem skepp. Såväl Färöarna som Åland har genom särslagstiftning en mycket fri ställning gentemot sina resp. moderländer och har dessutom egna representanter i Nordiska Rådet. Det ansågs därför felaktigt med en symbol för de fem nordiska *länderna*. Det skulle i stället vara bättre med en symbolik för de nordiska *folken*. Samma invändning restes då Nordiska Rådets symbol fastställdes. Det består nämligen av fem trianglar. Vid utgivningen 1976 måste detta problem ha fått en lösning. Färöarna har fått tillstånd av Världspostföreningen att ge ut egna frimärken och 1974 väntas den första serien. Skall ögruppen anses som ett sjätte nordiskt land och tillåtas emittera egna Nordenfrimärken? Och skall Nordiska postföreningens emblem (*fem* posthorn förenade till ett) användas?

Den förutvarande restriktiva inställningen har numera övergivits vad gäller Nordenfrimärken. Vid Nordiska postkonferensen 1971 bestämdes, som förut nämnts, att med början 1973 Nordenfrimärken skall emitteras vart tredje år och en pristävling om en nordisk symbol utlystes. 1973 års märken har som motiv Nordens hus i Reykjavík, och gavs ut den 26 juni.

Nordiskt postemblem.